

INHOUD

- I Het laatste vliegveld van de wereld 7
- II Na de storm: een dichter 31
- III Jager in de woestijn 55
- IV Zaza en het mes 79
- V Het labyrint 99
- VI Dieudonné en de president 135
- VII Het spoor terug 173

I

Het laatste vliegveld van de wereld

I

Ik raakte haar spoor in de woestijn kwijt, in een streek waar ze nog met rooksignalen communiceren. Een weg terug was er niet, ik zat in de val en merkte pas veel later dat die met ijzige precisie voor me was uitgezet.

Van het land kende ik de contouren, weinig meer. Zaza had het me in de atlas moeten aanwijzen, een paar maanden voor ze vertrokken was, op de dag dat ze de uitnodiging had gekregen om er een tijdje te komen werken. Burkina Faso, ik had er nog nooit van gehoord. Ze had West-Afrika voor me uitgespreid en naar een gele klont tussen de Sahara en de savannen gewezen. Verborgen onder Mali ligt het daar, boven Ivoorkust, Ghana, Togo, Benin, met Niger als oosterbuur.

De kaart van het gebied lijkt nog het meest op een gebarsten spiegel, ooit reflecteerde die een wereldrijk, maar er was een steen doorheen gegaan. Een voorname empire-spiegel was het geweest, zo Frans als de balzaal van Versailles, en er was een leg-puzzel aan grillige stukjes van overgebleven. Ze was het rijtje nog eens afgegaan van al die provincies die staten waren geworden en van naam waren veranderd om zichzelf toch nog een beetje identiteit te geven: Mali, het vroegere Soudan Occidental, Benin, het vroegere Dahomey, Burkina Faso, het vroegere Haute-Volta. Ja, onder die naam was het onafhankelijk geworden, de naam die de Fransen aan hun overzees departement hadden gegeven, Haute-Volta, Boven-Volta.

De hoofdstad was Ouagadougou blijven heten. Toen ze die naam uitsprak, hoorde ik een tamtam roffelen. Het moest een

exotisch land zijn, zonder meer, ook al beweerde ze dat het tot de armste landen van de wereld behoorde.

Van Ouagadougou zou ze naar Bobo-Dioulasso reizen, waar ze vijf maanden zou blijven. Ik stelde me er een stoffig stadje bij voor, niet een oord om verlangend naar uit te kijken; Zaza stelde zich er een instituut van Unesco bij voor, een schoolbord en krijt.

Ze was nuchter en dat heb je ook wel nodig om naar Afrika te gaan. Voor mij was het altijd een duister continent geweest en ik had besloten om dat maar zo te laten. Om van Afrika te houden moet je een avonturier zijn, en dat ben ik niet, iemand die lol beleeft aan ellende. Zaza lachte om dergelijke redeneringen; ze kende sommige van die voormalige Franse koloniën, en kennen is het begin van iets gewoon gaan vinden. Ze had onderzoek in Senegal en Togo gedaan, de resultaten waren in een tijdschrift van de Unesco gepubliceerd, wat haar de uitnodiging voor Burkina Faso had opgeleverd. Ze zou daar een bijscholingscursus aan enkele leraren geven, een welkome afwisseling van haar werk in Amsterdam, en een hele eer. Dat ik niet mee wilde, vond ze begrijpelijk, maar zij aarzelde geen moment. Het zou trouwens geen kwaad kunnen een zomer gescheiden te leven; na haar verblijf in Afrika zouden we naar Italië reizen en dat leek me een aardig vooruitzicht: een periode alleen, met een hemelbed in Rome als beloning.

Sinds haar vertrek, eind mei, had ik niets meer van haar vernomen. Ze belde begin juli. Haar stem leek uit een grot te komen. De echo vervormde haar woorden tot holle klanken en wanneer ik haar in de rede viel, kaatste mijn stem hard terug. Het moest onweten in Afrika, of stortregenen, in ieder geval knetterde de satellietverbinding alsof het einde der tijden was aangebroken. Wat er precies aan de hand was, werd me niet duidelijk; wel hoorde ik dat er 'moeilijkheden' waren. Ze riep ook nog een naam, *Van der Velden*. De volgende zinnen werden vrijwel uitgewist; toen hoorde ik *ziekenhuis Rotterdam*.

Direct daarop werd de verbinding verbroken.

Ik ken maar één ziekenhuis in Rotterdam, het Dijkzigt-ziekenhuis. Er bleken twee Van der Veldens te liggen. De ene was vijfenzeventig jaar en had als adres de Boergoense Vliet in Rotterdam-Charlois, de andere was drieëndertig en kwam 'uit het een of andere land' in Afrika.

De volgende dag zocht ik hem op. Zijn rechterhand zat in het verband. Hij stotterde. Herman van der Velden was behoorlijk in de war, hij haalde tijden, locaties en namen door elkaar. Zaza zei hem niets, Marie-Elsa evenmin. Hij zeurde om een Drummetje, de rest interesseerde hem niet. In de hal van het ziekenhuis kocht ik een pakje, terug op de kamer draaide ik een sigaret voor hem. Het eerste trekje bracht een blijde blik in zijn helderblauwe ogen. Hij had een bolle kop en roodverbrande wangen; het moest een polderjongen wezen die met die blijmoedige blik van hem in de ontwikkelingshulp was gegaan. Uit wat hij zei, kon ik weinig opmaken. Maar één ding was zeker: hij miste drie vingers.

2

Vier dagen later zag ik Ouagadougou op me afkomen, een verzameling barakken rond een landingsbaan.

Zaza was niet op het vliegveld. Ouagadougou wordt maar twee keer in de week door een vliegtuig uit Europa aangedaan; ik had haar getelegrafeerd dat ik op het eerstvolgende vliegtuig uit Parijs zou zitten en hoopte nu maar dat ze te laat was – ze was altijd te laat, de nonchalance van Latijnse vrouwen.

Het liep tegen de avond; de lucht trilde. Na een paar stappen kon ik mijn overhemd door de wringer halen; als een dot natte watten in je voorhoofd, zo voelde de hitte aan. In het gedrang van het om een paar koffers vechtende leger kruiers wachtte ik

tot het donker geworden was, toen vroeg ik een taxichauffeur me langs de belangrijkste hotels van de stad te rijden. Hij had een afgedankte botsauto waarvan de portieren met ijzerdraadjes waren afgesloten, remde voor iedere kuil in de weg en deed dat dermate consciëntieus dat zwaarbeladen ezels ons links en rechts passeerden.

In de DC10 van Air Afrique hadden welgeteld achtendertig passagiers gezeten. De helft van hen waren Chinezen, brave borsten in grijze Mao-pakken, dociel als strijders voor een goede zaak. Terwijl het vliegtuig koers zette naar de enige oase in duizend vierkante kilometer woestijn, bestudeerden ze de kaart van het gebied waar ze naar water zouden gaan boren; de andere passagiers dronken. Heren in lichtgewicht kostuums, jaren tropenervaring op het gebronsd gelaat, stapels rapporten op schoot, de ene whisky na de andere. Fransen, Duitsers, Canadezen, en na iedere slok keken ze somberder naar de paperassen.

Op het vliegveld, meer een uit zijn krachten gegroeide tramhalte, had een sergeant me na het invullen van een lang formulier apart genomen om te vragen voor welke hulporganisatie ik werkte. Ik zei voor niet één. Voor welk project dan? Geen project. Hij had me verbouwereerd aangekeken. ‘Maar wat komt u hier dan doen?’

Dat hij schromelijk overdreef behoorde tot hetzelfde domein der lichtzinnige gedachten als de veronderstelling dat Zaza te laat op het vliegveld zou arriveren, en ik zag mijn vergissing in toen de taxi het centrum van de hoofdstad naderde, waar behalve een paar legertrucks en een doodenkele bestelwagen alleen maar auto's van internationale hulporganisaties bleken rond te rijden. In de gauwigheid telde ik er zo al zeven, Landrovers en betraliede Toyota's van de FAO, de Wereld Gezondheidsorganisatie, Unicef, de Nederlandse Organisatie van Internationale Bijstand – en al die wagens reden onder spandoeken door waarop leuzen stonden als *Halt aan de wester-*

se uitbuiting, Het vaderland of de dood, Wij zullen overwinnen.

3

Ouagadougou telt drie hotels waar buitenlanders logeren. Het zijn de enige hotels met een zwembad. Marie-Elsa stond in geen van drieën ingeschreven. Ik begon me serieus zorgen te maken. Waar kon ze uithangen? Was ze ziek? Had ze de hoofdstad niet kunnen bereiken? Of was haar iets ernstigers overkomen?

Van de drie hotels is het even buiten de stad gelegen Silmande het meest luxueuze. In de koele, bijna koude hal liepen uitsluitend buitenlanders rond en blijkens het bordje met prijzen op de balie hadden die een rib uit hun lijf over voor de kunstmatige kilte binnen de muren. Ik voelde er weinig voor om direct al driehonderd gulden voor een nacht neer te tellen en vroeg de chauffeur me naar het Ran Hotel te rijden, in het centrum van de stad. Dat wilde hij wel doen, mits ik een voorschot op de rit zou geven. Ik dacht dat hij me niet vertrouwde, maar dat was het niet; bij het eerstvolgende benzinstation stopte hij en tankte van mijn bankbiljet vier liter. Hij was gewoon blut.

In de stad hing een schroeilucht, vuilnisbelten smeulden. Om de paar honderd meter lag een hoop afval, zomaar op straat; kaalgeschoren kinderen snuffelden erin rond, klauwden, wroetten, net zoals tot op het bot vermagerde honden. Ik herinnerde me wat Zaza over Ouagadougou had verteld: dat het de vuilste stad van Afrika was.

Boven het asfalt dreven wolken stof. In het licht van de koplampen zag ik dat het rood was en fijn als poeder. Het moest uit de woestijn komen.

Met een wijde boog reed de taxi rond het presidentiële paleis, alle toevoerwegen naar dat gebouw, het enige echt witte van de

stad, waren afgesloten; op de straathoeken lagen militairen met de mitrailleur in de aanslag; onder lantaarnpalen glommen ver-rassend nieuwe pantserwagens met soepel draaiende lopen die iedere passerende auto volgden, alsof de zetel van het staats-hoofd elk moment onder vuur genomen kon worden.

De chauffeur zette de radio aan en luisterde naar een paar stemmen die aan een soort hoorspel bezig waren. Ik lette er eerst niet op, tot ik een vrouw op de hoofden van haar kinderen hoorde zweren dat ze onschuldig was.

Het moest een proces zijn; de chauffeur reageerde erop door luid te geeuwen.

‘Geen muziek,’ zei hij, na die geeuw.

‘Nee,’ zei ik, ‘jammer.’

Dat vond hij ook. In het begin waren die processen op de ra-dio wel amusant, op den duur begonnen ze te vervelen. De zaak die nu uitgezonden werd, duurde al vele weken en speelde in een stadje honderd kilometer verderop, waar een hoofdverpleegster en een ziekenhuisarts terechtstonden op verdenking van zwarte handel in door de Verenigde Naties geschonken melkpoeder.

De volgende dag las ik in de krant dat ze beiden door het Re-volutionaire Volkstribunaal ter dood waren veroordeeld.

4

Verbazing kon je het niet noemen en schrik was het ook niet. Met pillen kreeg ik me in slaap; geschreeuw maakte me wak-ker. Het was vijf uur in de morgen; vrachtwagens draaiden de boulevard voor het hotel op en als ik zo’n vrachtwagen hoorde, hoorde ik leuzen scanderen. Ik hees me het bed uit, schoof de gordijnen open, zag jongens van hooguit zestien jaar, dicht opeengepakt in de laadbakken van de legertrucks, de vuist op-geheven. *Weg met de krokodillen-menseneters*, brulden ze, *het*

vaderland of de dood, wij zullen overwinnen. Was dit Afrika?

De ochtend rook als de avond: naar smeulende vuilnisbelten. Op het balkon klonken de leuzen grimmiger; geen stem druiste tegen het uniforme staccato in, maar één jongen lachte, schaapachtig en gezond; de andere gezichten stonden strak, onder rode baretten.

Langs de balkonmuur schoot een hagedis weg, nerveus met zijn staart kwispelend. Ik hoorde andere geluiden, hoger en scherper dan de leuzen; er heerste onrust in de stad. Of was ik het die onrustig was? Ieder geluid, iedere waarneming hoorde bij de gejaagde stem van Zaza door de telefoon en ook op een andere manier pasten de eerste indrukken bij dat telefoongesprek; ik ving maar een paar dingen op die ik direct kon duiden, de rest was ruis op de lijn van het begripsvermogen.

Met hetzelfde soort verwarring – want dat was het, niet schrik of verbazing, de verwarring van iemand die nietsvermoedend een verkeerde hotelkamer binnenstapt en midden in een knetterende ruzie valt – las ik na het ontbijt in de enige krant van het land, een schots en scheef bedrukt blaadje, over het proces tegen een Franse vliegtuigmonteur die een kindhoertje gedwongen had met zijn hond te paren, het proces tegen een zakenman die jarenlang goederen uit Ivoorkust het land had binnengesmokkeld, het proces tegen de ziekenhuisarts en de hoofdverpleegster. Een loeiende zuiveringswind leek te zijn opgestoken en het was met iets van opluchting dat ik tussen al die uittreksels van het Revolutionaire Volkstribunaal een berichtje aantrof uit het noorden van het land, uit de Sahel. Een bericht over het uitblijven van regen en hoe alarmerend het ook mocht zijn, het was in ieder geval in menselijker taal gesteld dan het bombastisch idioom waarmee de verdachten aan de schandpaal werden genageld.

Het herinnerde me weer even aan de avond toen Zaza me Burkina Faso in de atlas had aangewezen. Op die winteravond had ze me uitgelegd dat het land in twee zones is verdeeld, een

noordelijke in de Sahel en een zuidelijke in groener streken. Sahel was geen samentrekking van *sand* en *hell*, zoals ik veronderstelde, maar een van oorsprong Arabisch woord dat ‘kust’ of ‘rand’ betekent. In vroeger tijden vormde de Sahel de rand van de woestijn waar het gras aarzelend begon te groeien en de eerste bomen oprezen die het zand tegenhielden. ‘De oever van de zandzee,’ had ze gezegd. Het stond me nog nauwkeurig bij wat ze die avond gedragen had, een spijkerbroek, witte gympies, een veel te lange trui. In al die jaren dat ik haar kende, was ze nauwelijks veranderd, ondanks de grijze haar, net boven haar rechterslaap, de enige in haar zwarte krullen. Dat zilverkleurige haartje had ik er eigenhandig uit moeten trekken, een paar dagen voor ze vertrok.

5

Om acht uur precies, het openingsuur van de kantoren, belde ik met Villa Binger in Bobo-Dioulasso, het opleidingsinstituut van de Unesco. Ik kreeg de directeur aan de lijn, Arnold Broertje, een Belg.

‘Hallo,’ zei hij bijna toonloos.

Ik stelde me een vermoeide man voor, in een donker kantoor, achter stapels rapporten waarin het leed van de derde wereld tot overzichtelijke, maar dodelijk saaie tabellen was teruggebracht. Zonder mezelf te introduceren zei ik dat ik Marie-Elsa zocht.

‘O, Zaza, ja, die is naar Gorom-Gorom vertrokken.’

‘Waar naartoe?’

‘Gorom-Gorom. Dat ligt in het noorden, in de woestijn. Ze heeft een week vrij, vandaar.’

In de woestijn?

Het drong maar langzaam tot me door.